նել, իսկ ֆրանսիական և անգլիական զօրքերի միջամտութիւնը հազարաւոր արգելքների կը հանդիպի: Բոլոր լրագիրների կարծիքով միայն սուլթանը իրաւունք ունի և կարող է զօրքեր ուղարկել Եգիպտոս: Թէպէտ թիւրքաց զօրքերի միջամտութիւնը մի քանի դժուարութիւններ կը յարուցանէ, բայց դա առժամանակ միակ միջոց է համարվում ապստամբութիւնը ճնշելու համար: „Daily News“ յայտնում է, որ խեդիվի կողմից ապստամբներին տուած զիջումներից յետոյ նա երկար ժամանակ չէ կարող մնալ եգիպտական գահի վրա, որովհետև ապստամբները առաջին աջողութենից խրախուսված կը կրկնեն իրանց փորձը և աւելի ծանր պահանջներ կանեն:

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 8 սեպտեմբերի

Հայոց հարցը իր պաշտօնական շրջանը մտնելուց յետոյ, անտարակոյս ձեր ընթերցողների սիրտը պիտի աւելի պինդ բաբախէ իրանց այս մեծ ազգային գործի համար. Նոքա այժմ շատ անհամբեր պիտի լինեն ամենափոքր մանրամասնութիւնները անգամ իմանալու: Ձեռնարկելով այս նամակիս, նախապէս ուրախակից եմ ձեր ընթերցողներին, որ պիտի կարողանամ տալ նոցա մի քանի ուրախարար տեղեկութիւններ:

Ինչպէս ասեցի արդէն անցեալ նամակումս, օգոստոսի 28-ին եղաւ առաջի նիստը ռուսաց դեսպանատանը, որ տեւեց մօտ 3 ժամ. անցեալ անգամ ասեցի ձեզ նմանապէս կայացրած որոշման մասին՝ առանց յապաղման հաւաքական ծանուցագիր տալ Բ. Դրան, պահանջելով կարևոր պատասխանները: Այդ ծանուցագիրը արդէն յանձնվեց երէկ չէ միւս օրը արտաքին գործոց նախարար, Ասիմ փաշային: Կը հաղորդեմ ձեզ այս անգամ այն ես, որ այդ հաւաքական ծանուցագրով հինգ մեծ պետութիւնները ի վերջոյ իրանց հարցերի, պահանջում են Թիւրքիայից գործադրութիւն այն հաւաքական ծանուցագրի, որ ներկայացրին մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները անցեալ տարի հայոց հարցի վերաբերմամբ: Ինչպէս յայտնի է ձեզ այդ ծանուցագրից, որի ֆրանսերէն բնագիրը ուղարկեցի ձեզ իր ժամանակ ‹Note collective, adressée à la Sublime Porte› վերնագրով, մեծ պետութիւնները պահանջում են Հայաստանի համար ոչ ուրիշ բան, բացի ինքնավարութիւնից: Ի դէպ ասած, վատ չէր լինի, որ այդ ծանուցագրի թարգմանութիւնը հրատարակէիք այժմ Մշակի մէջ լուսաբանելու համար ձեր ընթերցողներին մեծ պետութիւնների իր ժամանակ Թիւրքիային արած այնչափ խիստ և կծու դիտողութիւնները հայոց խնդրի մասին: Այդպիսի հրատարակութիւն մանաւանդ աւելորդ չէ նրա համար, որ ով անցեալ տարի կարդացած էլ լինի նրան, դարձեալ շատ կէտերը արդէն մոռացած կը լինի: Այդ դիտաւորութեամբ Journal d'Orient արդէն աճապարեց հրատարակել, լծորդելով նրան մի առաջնորդող յօդուածով ‹L'Autonomie› վերնագրով:

Սեպտեմբերի մէկին տիկին Դիւֆերին ունէր առաջի տօնահանդէսը Կ. Պօլսի բարձր շրջանը տեսնելու և նորա հետ ծանօթանալու համար: Այդ տօնահանդէսին, որ բացօթեայ էր (fête champêtre) հրաւիրված էին բոլոր դեսպանները իրանց ընտանիքով, հրաւիրված էր Թիւրքիայի ամբողջ մինիստրութիւնը, շատ ուրիշ պաշտօնական և կարևոր մեծամեծներ ևս, որոնց թիւը հարիւրից աւելի էր: Լեդի Դիւֆերին շրջապատված է եղել ամենափայլուն սվիտայով և եղել է ի հարկէ հանդէսի դիւցազնուհին. Իւրաքանչիւր նորս մտնող հիւր մօտենալով լեդիին բարևել է նորան նոյնչափ շնորհաշուք կերպով և պատկառանքով, ինչպէս թագուհուն: Վերջապէս երեւում է Ներսէս պատրիարքը, իր սվիտայով, որի մէջ տեսնվում են ի միջի այլոց Խորէն Նարբէյ և Մինաս Չերազ: Տեսարանը յանկարծակի փոխվում է. լեդի Դիւֆերինի մեղմ անտարբերութիւնը կերպարանափոխվում է. Լեդին պիտի դիմաւորէր պատրիարքին, վասնորոյ նորա բոլոր սվիտան շարժվեց, շարժվեց և բոլոր հիւրերի բուռն ալիքը: Առաջի տպաւորութիւնը տաճկաց մինիստրների վրա այսպիսով շանթահար եղաւ:

Բայց ինչո՞վ մեկնել այսպիսի մի պաշտօնական խիստ էտիկէտա այսպիսի հանդիսաւոր դէպքում մի մեծ դիպլօմատի կողմից Թիւրքիայի մինիստրների դէմ. միթէ լօրդ Դիւֆերին չը գիտէր թէ ինչ կործանիչ տպաւորութիւն պիտի գործէր տաճիկների վրա հայոց պատրիարքին այսպիսի մի արտաքոյ կարգի մեծարանաց ցոյց անելը իր տիկնոջ կողմից. շատ լաւ գիտէր, բայց կամաւ նախապատրաստած էր հանդիսաւոր կերպով զգացնել տալ տաճկաց թէ ինչպէս որ յարգանք է վայելում Անգլիայի ներկայացուցչից հայոց դատի մեծ փաստաբանը, այնպէս և յարգված պիտի լինի մինչև վերջի լուծման կէտը Անգլիայի աչքում այդ դատը, որ այժմ արդէն օրուայ ամենատագնապալից հարցն է Թիւրքիայի համար: Ահա այս էր նպատակը լեդի Դիւֆերինի գործած փառաւոր դէմօնստրացիայի հայոց պատրիարքին:

Բայց բանը սորանով դեռ չէ վերջանում. կոչունքի մէջ բոլոր հիւրերի կատարեալ համախմբման ժամանակը, լօրդ Դիւֆերին ընկնում է պատրիարքի աջ թեը և տանելով նորան մի առանձնակի տեղ, մի մեծ կաղնեայ ծառի տակ գլուխ առ գլուխ նստած խորհրդաւոր կերպով խօսակցում է մօտ 40 րոպէ. դարձեալ կործանիչ ազդեցութիւն. հայոց դատի բոլոր պաշտպան դեսպանները առանց հոգալու ինքնազսպութեան վրա, բացարձակ ժպտում են դայլոյթից գունաթափած վեզիրների աչքին, որոնք եթէ հնար ունենային այդ րոպէ աշխարհը կը փլցնէին ոչ միայն Դիւֆերինի և պատրիարքի գլխին, այլ ևս ամբողջ Եւրոպայի և մի թշուառ արինաքամ երկրի վրա, որի անունը եղել է հազար տարի ամեն վշտից և աղէտից համանիշ...

Տօնահանդէսի հետևեալ օրը պ. Մին. Չերազ պատրիարքի մի մանաւոր և բոլորովին զատ հարցի յանձնարարութեամբ հանդիպեց ինձ և ի հարկէ գուցէ կարող լինէի հաղորդել ձեզ և շատ ուրիշ ուրախական բաներ, բայց ափսոս որ չեմ կարող քանդել մտերմական հաղորդակցութեանց կանոնը... Դուք և ձեր ընթերցողները ամբողջ ազգի հետ երեք տարի է, որ օրից օր սպասում էք հայոց դատի վերջին. համբերութիւն ունեցէք քիչ էլ սպասելու համար....

Ներփակեալ լրագրական կտորներից կը տեսնէք, որ արդէն խօսք կայ Հայաստանի կառավարչի կանդիդատութեան վրա. կը տեսնէք այդ տեղ, որ պատրիարքի կանդիդատը Նուբար-փաշան է. չը պիտի հետաքրքիր լինի ձեզ համար այս, երբ այդ կանդիդատութիւնը առաջին անգամ ‹Մշակը› առաջարկեց արդէն երկու տարի առաջ. ահա ինչ կը նշանակէ պօլիտիկական ինստինկ... Միթէ ‹Մշակի› արած առաջարկութիւնները ամբողջ տասը տարուայ մէջ չեն առաջնորդվել նոյն ինստինկտով, բայց եղել է արդեօք հէնց մի հատ առաջարկութիւն, որին դէմ չը խօսած և չը ծաղրած լինի Թիֆլիսի մի լրագիր իր այնչափ ‹փորձառու›, ‹խոհեմ›, ‹շրջահայեաց› և ‹զգաստ› յատկութիւններով...

Իմ գրագրանց առարկան այժմ այս տեղի մամուլն է, որին ուզում եմ նմանապէս թողնել մի ռուսահայի քննչատակը. այն օրից, երբ սկսեց ‹Մշակը› հաշիւ տալ իր ընթերցողներին այստեղի մամուլի և ինտելլիգենցիայի վրա, այդ օրից բաւական մեծ բեկեցիա է նշմարվում մամուլի մէջ, որը սկսում է անաչառութեան չեղած օրինակներ ցոյց տալ, տպելով մի կողմից իրան դէմ ուղղած քննադատական յօդուածները, միւս կողմից երևան հանել Ազարեանի այն հակազգային մեքենայութիւնները, որոնց մասին գրել էի ձեզ արդէն մի ամիս առաջ: Առհասարակ այստեղի լրագիրները բաւական հեշտ է դընել ուղիղ ճանապարհի վրա, եթէ լինէր երկու պայման՝ մէկ, ունենալ սոցա վրա միշտ հսկողութիւն և խստիւ հարուածել իրանց թոյլ տըւած կեղտոտութիւնները, երկրորդ՝ եթէ խմբագիրները բոլորն էլ լինէին գոնէ փոքր ի շատէ գրագէտ, էլ չեմ ասում ինիցիատիվի տէր մարդիկ: Մինչև հիմայ այստեղի մամուլի ինիցիատիվը կայացել է միայն զանազան խարդախ ձևերի տակ կեղծ ազգասիրութիւն ցոյց տալով կաշառներ առնելու մէջ, իսկ ճշմարտախօսի դէմ էլ դաւադրութիւններ անելում, ինչպէս այդ կատարեցին քանիցս այստեղ ‹Մշակի› ուղղութիւնը փոխարինող ‹Մանզումէյի էֆքեար› լրագրի խմբագրի հետ: Բայց երբ սոքա համոզվեցին, որ իրանց հարուածող բանակը զօրեղ է, այն ժամանակ էլ բոլորովին անձնատուր կը լինեն: Ահա այս տեսակէտով է, որ քանիցս ասել եմ և ասում եմ, որ տաճկահայերի գործերին վայելուչ ուղղութիւն տալու համար, հարկաւոր է, որ կամ ռուսահայերի իւրաքանչիւր լրագիրը ունենայ այստեղ իր ազատ և սոցա ինտրիգներից չը վախեցող մշտական թղթակից, կամ թէ հարկաւոր է, որ ռուսահայերը ունենան այստեղ իրանց օրգանը: Երկուսից մէկը որ չը լինի, շատ դժուար է իր ճշգրիտ պատկերի մէջ տեսնել Կ. Պօլսի ինտելլիգենցիայի բոլոր կեղծ և ազգավնաս քայլերը, որ գիտեն նոքա ցոյց տալ միշտ այսչափ փայլուն քօղի տակ:

Նամակս չը կնքած եկաւ մօտս պ. Հիսարլեան, որը նոր էր վերադարձել Իտալիայից: Երևի ձեզ յայտնի է արդէն թէ քանի տարի աշխատեց Հայաստանի մէջ այդ պատկառելի գիտնականը երկրի հնութիւնները, մանաւանդ Վանայ սեպագրերը կարդալու և ուսումնասիրելու համար: Իր ունեցածը մինչև վերջին կոպէկ ծախսելով հայ ազգի հին գրական փառքը Եւրոպային ցոյց տալու վրա, յարգելի գիտնականը գնացել էր Եւրոպա այն տեղի թանգարանների մէջ իրան հարկաւոր մի քանի բաները գտնելու և արևելագէտների հետ տեսակցելու համար: Թէպէտ սպիտակահեր, բայց արթուն և ժիր գիտնականը շատ հետաքրքիր բաներ էր պատմում մանաւանդ Իտալիայի արևելագէտների կարծիքների վրա Հայաստանի հնութեան մասին: Նորա ուսումնասիրութեան արդիւնքը Վանայ սեպագրութեան վրա կարծեմ շուտով պիտի լոյս ընծայվի, միայն թէ եւրոպական լեզուով, որովհետև իրանք հայերը չափից դուրս շատ են հետաքրքիր իրանց ազգային փառքերին...

Ի՞նչ եղաւ արդեօք ձեր հնագիտական ժողովը. սկսվեց արդեօք. եթէ սկսվեց՝ ինչու չեկան Վենետիկի գիտնականները. Այդնեան, Հիսարլեան, Ալիշան և այլն: փառք Աստուծոյ Կ. Պօլիսը չորս—հինգ օրվայ ճանապարհ է Թիֆլիսից, իսկ պ. Հիսարլեան և հայր Այտնեան այստեղ են: Պ. Հիսարլեանի հաղորդածներից միւս անգամ գուցէ կարողանամ մի քանի հետաքրքիր տեղեկութիւններ տալ ձեզ:

Շուտով կը գայ Թիֆլիս Էջմիածին գնալու համար ‹Արարատի› խմբագրութիւնը ձեռք առնելու դիտաւորութեամբ Մանկունու քօռ ադպեր Թիւլպենտչեանց: Նորա մասին արդէն գրել էի ‹Մշակին›. այս անգամ կասեմ այն, որ այդ անձը ճանաչված է այստեղ ինչպէս տաղանդաւոր հեղինակ ամեն տեսակ գերմարդկային խարդաւանքների և ինտրիգների. դորա շնորհիւ է տեղի ունեցել ասում են, այստեղ 1876 թւին այն վնասակար մեծ ազգային շարժումը, որի պտուղները մինչև հիմայ ևս քաղում են տաճկահայերը: Այդպիսի մի խռովարար վատ էակի հետ ընկերանալով, դեռ էլ երևակայեցէք թէ ինչ օյիններ պիտի բերէ ազգի գլուխը Մանկունին: Թիւլպենտչեանց այստեղ ունէր իր ձեռքը ‹Մամուլ› լրագիրը, որի արհեստի և գործունէութեան մասին արդէն գրեցի ձեզ. ուրեմն ‹Արարատ› ամսագիրը, ձգտելով բարուոքման, կընկնի այժմ ‹Մամուլի› դրութեան մէջ, որով կը լրանայ Էջմիածնի օրգանի պակաս տեղը և կը սաղանան Մանկունու վէրքերը...

Գրիգոր Նիկողոսեան

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Անգլիական ‹The Bitsoury› բժշկական թերթը, բաւական չարութեամբ, Լօնդօնում կայացած բժիշկների վերջին կօնգրէսի մասին նկատում է հետևեալը: ‹Այդպիսի նշանաւոր գիտնականների ժողովը, անկասկած, թանգագին է գիտութեան համար: Մենք կաշխատենք մահուան դէպքերի ստատիստիկական տեղեկութիւններ հաւաքել այն երկիրներում, որտեղից եկել են բժշկականութեան ներկայացուցիչները, և մենք սկզբից կարող ենք ասել, որ պարոնների բժիշկների բացակայութեան ժամանակ, մեռնողների թիւը 30 պրօցէնտ պակասեցաւ: Յուսով ենք որ Բերլինում լինելի դաղափաճառների ապագայ ժողովը մի և նոյն ուրախալի հետևանքը կունենայ›

* * *

‹Veechly Chronick› լրագրի վերջին համարը Ջէմս Կինգստոնի հետևեալ զարմանալի յայտարարութիւնն է պարունակում իր մէջ: ‹Վերջապէս ինձ յաջողվեց անձնասպանութեան մէկ գերազանց միջոց ստեղծել: Շատ աշխատանք և քրտինք թափեցի ես այդ գործի վրա և յուսով եմ, որ կատարելապէս հասայ ցանկացած նպատակիս: Դուք նստում էք գեղեցիկ շինված բազկաթոռի վրա, որ ունի մէջք և կողքեր, որոնց մէջ մեխանիզմ կայ: Բազկաթոռի վրա նստողը, իր ծանրութեամբ ներգործում է մեխանիզմի վրա, որը սկսում է բանել, և այդ ժամանակ մի թեթև, հարբեցնող փոքրիկ քամի, որ փչում է առաջին խողովակից, պատում է նրան, նոյն տպաւորութիւնն անելով, ինչպէս հաշիշը: Նա աննկատելի կերպով խորասուզվում է քնի մէջ, նրա միտքը տարվում է դիւթական ցնորքների և երևակայութեան աշխարհում, իսկ խողովակները շարունակելով իրանց շրջանը, հանդիպում են վերջապէս մի փոքրիկ մուրճի, որը, ընկնելով ճայթող նիւթի արկղի վրա, դրանով միանգամից հրացանի ութ հարուածներ է կատարում: Երկուսը սրտում, երկուսը թոքերում, երկուսը փորում և երկուսը գագաթում: Դրանից աւելի լաւ մահ չէ կարող լինել›

‹ՄՇԱԿԻ› ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 սեպտեմբերի: Պետական գործերի մինիստրի կարգադրութիւնը կովկասեան գլխաւոր իշխանութեանը. Ֆիլօկսերայի մասնաժողովի վճռի համեմատ առաջարկվում է, քննել խաղողի բոլոր այգիները, հարկաւոր դէպքում կարգադրել որթնինների բժշկութիւնը վարակված և նրանց մօտ եղած տեղերում, մի չէզոք տարածութիւն կազմել, արգելել այգէտէրերին առանց Ֆիլօկսերայի մասնաժողովի գիտութեան և նախազգուշական միջոցների գործադրութեան բժշկել վարակվածները, արգելել վարակված տեղերից որթեր, այգու հող և ուրիշ պատկանելիքի տեղափոխութիւնը մի այգուց միւսը: Բարձրագոյն հրովարտակով հաղորդակցութեան մինիստրին հրամայած է. հողեր և կալքեր որոշել Լաչէ-Կուբենսկայա ջրային ճանապարհի կազմելու համար Բելամօրսկայա, Բալթեան և Կասպեան ջրային ճանապարհները միացնելու նպատակով և Մասկո-Լծի շուրջ մի նոր ջրանցք շինելու համար:

ՄՕՍԿՎԱ, 15 սեպտեմբերի: Առաւօտից այրվում է Տօլկուչկա: 20 խանութ է այրված:

ՄՕՍԿՎԱ, 16 սեպտեմբերի: Մօսկվայի մէջ հրդեհը վերջացած է: Այրվեցաւ ամբողջ շինութիւնը, 100 խանութներ: Վընասը հասնում է կէս միլիօնի: Բոլորը ապահոված է:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 15 սեպտեմբերի: «Правительственный ВѢстникъ» լրագիրը հաղորդում է՝ որ սեպտեմբերի 14-ին Նիկոլայ Նիկոլաեվիչ Աւագը վերադարձաւ Պետերբուրգ: „Петерб. ВѢдом.“ լրագրին հաղորդում են. Այսօր մինիստրների յանձնաժողովում քննվում է երկաթուղիների հաղորդակցութիւն հաստատելու հարցը Ռուսաստանում: „Новое Время“ լրագիրը հաղորդում է, որ Լիբավօ-Ռօմէնեան երկաթուղու վարչութիւնը բացատրողական մէկ գրութիւն կազմեց:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 15 սեպտեմբերի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. 75 կ., երկրորդ 94 ր., երրորդ 94 ր. 75 կ., չորրորդ 93 ր. 75 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 226 ր., երկրորդ 220 ր. 25 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ր., երկրորդ 91 ր., երրորդ 91 ր., ոսկի 7 ր. 62 կ.: Ռուսաց 1 ր. Լօնդօնի վրա արժէ 26,12 պէնս, Ամստերդամի վրա 131,62 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 222 մարկ, 12 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 276 ֆրանկ: Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ